

Tekens in de tijd (1999)

Sieth Delhaas

Voorlopig, april 1999

Inleiding

In de bijbel komen weinig profetessen voor, maar intussen zijn er natuurlijk heel wat vrouwen die de kenmerken dragen, meent Sieth Delhaas. Ze noemt Hildegard von Bingen en Winnie Mandela. En ze beschrijft hoe het verhaal van Izebel haar beeld van de profeet Elia radicaal veranderde. Hij werd een donkerbruin uitgedoste, harige fanaat.

Profeten Israëls

Mijn kijk op profeten is in tien jaar geleden radicaal veranderd. Vooral mijn kijk op Elia. Voor die tijd zat het wel goed bij mij met die profeten. En dan spreek ik natuurlijk over *de profeten Israëls*.

Deze profeten waren tot halverwege mijn veertigste tamelijk onaantastbare figuren. Het was toen eind jaren zeventig. Hoogtepunt van de maakbare samenleving. In die tijd waren profeten betrouwbare oriëntatie- en uitgangspunten voor mij. In mijn kritiek op eigen kerk, theologie en politiek konden de profeten overeind blijven. Zij waren immers de betrouwbare getuigen naar wie je kon verwijzen als het ging om deugende als gerechtigheid, recht, barmhartigheid, getuigenissen tegen armoede en extreme rijkdom. Zij stonden aan de kant van de kritische bewegingen van die tijd.

Vóór vrede, tégen armoede, geweld, kruisraketten, racisme, apartheid en wat niet al. De profeten van Israël leverden de kernwoorden waarom het in die jaren ging en waardoor je er zeker van was dat je het bij het rechte eind had. Dat je aan de goede kant van de streep stond. Dat God op je hand was en dat jij meewerkte aan het heil dat komen ging, want dat hadden profeten voorspeld.

Harige fanaten

Ruim twintig jaar verder. Moet ik glimlachen om mezelf? Mijn hoofd schudden? Me schamen? Nee. Ik kan me mijn opstelling goed herinneren. Ik begon in die tijd mijn theologie-opleiding en ik heb er de ordners waarin ik mijn studiemateriaal heb opgeborgen nog eens op nageslagen. Ik herlees mijn antwoorden op de lessen zonder schaamte, omdat ik toen zo geloofde en dacht vanuit mijn opvoeding, mijn kerkelijke achtergrond en mijn, toch al behoorlijk, kritische instelling.

De kentering werd ingezet door de feministische analyses die we vanuit die theologie eind jaren zeventig begonnen te maken. Zoekend naar vrouwen in de bijbel, hoe er naar vrouwen gekeken werd, hoe er over hen gesproken werd.

Eén van de stromingen binnen de feministische theologie wilde heel bewust binnen de joods-christelijke traditie blijven. Deze theologes wilden, ondanks de bewezen verachting voor vrouwen binnen de patriarchale cultuur waarin de bijbel was ontstaan, dit als een bevrijdend boek blijven zien. Ik zag meer in die andere stroming. Er is best een bevrijdende lijn in de bijbel, ook voor vrouwen, maar ik wilde daarnaast op zoek naar waardevolle elementen in andere tradities, culturen, religies en literatuur van alle tijden.

Misschien was ik daarom tien jaar geleden rijp om geraakt te worden door de roman *Izebel van Tyrus* van Guus Kuijer. Ik had hem ergens van een redactietafel uit een stapel boeken gepikt die niet interessant genoeg waren om te recenseren. Mij intrigeerde de titel. Een roman over de zo ongeveer meest goddeloze vrouw uit de bijbel. Wat viel er over haar te schrijven? Na lezing van Kuijers boek staan Israëls profeten op mijn netvlies gebrand als donkerbruin uitgedoste, harige fanaten. Het beeld komt overeen met het beeld dat ik van moslimfundamentalisten heb in bijvoorbeeld Iran en alle fundamentalisten van welke godsdienst dan ook.

‘Het was niet duidelijk waar de profeet eindigde en de mantel begon’. Zo zag Izebel de profeet Elia. Zij, koningsdochter, komend uit een land waar men gewend is elke god met respect te bejegenen – Jahweh krijgt dus ook haar respect al brengt ze haar eigen goden mee – snapt niets van die rondzwervende harige mannen in dito mantels die Baälheiligdommen met de grond gelijk maken.

Ik heb het levensverhaal dat Izebel vertelt, vijftien jaar na de dood van haar echtgenoot, Israëls koning Achab, en wachtend op haar moordenaar Jehu, gefascineerd gelezen. Kuijer heeft me geholpen nog meer bijbelse cultuurkritiek te leren. Niet alleen vanuit mijn positie als twintigste eeuwse vrouw lezend in de bijbel, maar ook kijkend door de ogen van een toenmalige ‘heidense’ vrouw. Een vreemdelinge, koningin van een volk dat het tamelijk hoog in zijn bol had over zijn plaats onder de volken.

Ook voor Hét Verhaal gaat het om de vragen: wie kijkt? wie spreekt? wie handelt? En in welke tijd speelt dat verhaal?

Van Dale 1987 geeft over profeteren de betekenissen ‘voorspellers’ en ‘namens God iets verkondigen’. Van Dale geeft een hoofdletter voor God. Izebel brengt haar eigen goden mee. De hoofd- en kleine letters zeggen iets over de cultuur en het kijken. Een god als één van de vele of de God - waarnaar de schrijfwijze van Van Dale verwijst - uit de joods-christelijke traditie. Kan deze schrijfwijze in een multiculturele samenleving die Nederland geworden is gehandhaafd blijven? Of zal daar meer uitleg bij moeten in de toekomst?

Profetisch teken

Profeten zijn van alle tijden en alle culturen. Sprekend over profeten in onze Nederlandse cultuur kan men er van op aan dat ze kenmerken dragen van wat typisch was voor bijbelse profeten. Bisschop Simonis hoorde ik onlangs in het radioprogramma *Kruispunt* zeggen dat hij de nieuwe actie van collega Muskens in het verpleeghuis zag als een 'profetisch teken'. Daar komt bij mij onmiddellijk het bijbelse begrip barmhartigheid boven.

Ik vind het een opluchting dat bisschop Simonis zijn collega niet onmiddellijk tot profeet heeft uitgeroepen. Dat hij dat ene optreden bescheiden benoemt als een profetisch teken. Daarmee geeft hij Muskens de ruimte om gewoon als mens met alle fouten en gebreken te blijven voort leven. Van een profeet wordt gauw veel verwacht. Zo iemand mag zijn boekje niet meer te buiten gaan. Hij wordt al snel een soort heilige die boven anderen uitsteekt.

De bijbelschrijvers vertellen daar mooie verhalen over. Jona die zijn lesje moet leren over de plaats van de volken in het heilsplan van Israëls God. Mozes die na een flinke verspreking het Beloofde Land niet in mag. Toch zijn ze door de eeuwen profeten gebleven.

De media van toen waren misschien milder voor de figuren uit hun verhalen dan de media van onze tijd. Of berichtten de bijbelschrijvers met een ander doel?

Winnie Mandela en Allan Boesak

In het Oude Testament stonden profeten op als er goddeloze koningen waren. Die methode volgend is het in onze tijd eenvoudig om profetische mensen op te sporen. Zij die hun nek uit steken. Het is verleidelijk om mensen, die zich tot de jaren negentig verzetten tegen de apartheid in Zuid Afrika, als profetische figuren te zien. Nelson Mandela is zo iemand voor mij.

Tegelijkertijd kijk ik met angstige spanning toe of er geen verhaal opduikt waardoor hij voorgoed profeet af raakt. Dat kan in onze tijd waarin mensen tot aan de grond toe kunnen worden afgebrand. In mijn ogen gebeurde dat met zijn medestrijder Alan Boesak. Hoopvolle woorden sprak hij in de zwarte nacht van zijn land. Het verhaal gaat dat hij is bezweken voor de macht van het geld. Toch doet dat voor mij niets af aan zijn profetisch spreken in de tijd dat hij zich daartoe geroepen voelde.

Nog sterker geldt dat Winnie Mandela. De eer die haar toekomt, is verwoord in het prachtige *Lied van Debora* dat Huub Oosterhuis in 1985 voor haar schreef. Ook al voldoet de vrouw, die Stompies moeder onder het oog van de waarheidscommissie de hand schudde, niet meer aan het daarin geschetste beeld, haar profetische kracht van weleer mag overeind blijven. Zij heeft haar volk met haar optreden een stuk door de Rode Zee geleid.

Zelfs een organisatie kan profeteren. Een man die het weten kan, Nelson Mandela alweer, *voorspelde* vorig jaar op de Algemene Vergadering van de *Wereldraad van Kerken* in Harare dat als deze organisatie er niet was geweest, Mandela daar op dat moment niet had kunnen staan. Met die uitspraak verwees hij naar het profetisch spreken van de *Wereldraad* in de jaren dat hij op Robbeneiland zat en de *blanke goden* nog regeerden in zijn land.

Tegelijkertijd daagde hij de Wereldraad uit dat spreken van toen waar het nodig is vol te blijven houden.

Deze tuinlieden

Profetessen komen in de bijbel weinig voor. Nog geen twee handen vol. Dat klopt wel met de patriarchale, vrouwvijandige cultuur van destijds. Het is vruchtbaarder, vind ik, te zoeken naar vrouwen die wat duidelijker uit de verf komen en zelf tot ons kunnen spreken via eigen taal of geschriften.

In deze tijd geldt als toprophetes Hildegard von Bingen. Haar schat aan nagelaten werken – driehonderd brieven, tachtig muziekstukken, boeken over theologie, geneeskunde, natuurkunde en allerlei praktische zaken – hebben haar als abdis uit de Middeleeuwen (1098-1179) de laatste twintig jaar wereldberoemd gemaakt. Zij leefde in een tijd en een cultuur, met een manier van denken, die voor mensen van vandaag bijna of net zo slecht te begrijpen zijn als die waarin de bijbelboeken werden geschreven. Hoewel zij door haar inzicht, doortastendheid en moed bij paus, keizer, maar vooral bij gewone medemensen hoog in aanzien stond, werd de herinnering aan haar in de eeuwen daarna planmatig onder geschoffeld. De heren die het weten konden hadden bepaald dat een vrouw onmogelijk dit alles kon hebben bedacht en geschreven. Al die teksten moesten dus wel vervalsingen zijn. Gezegend deze tuinlieden. Want juist in onze dagen, als vrouwen gezag hebben verworven deze teksten naar waarde te schatten, haar Eibingse medezusters in de eerste plaats, lijken de profetische uitspraken van Hildegard van de hoogste betekenis. En niet alleen binnen kerkelijke tradities. Zij overschrijden de kerkgrenzen verre. Haar nalatenschap is niet alleen stof voor wetenschappers. Muziek- en theatergezelschappen brengen haar woorden waar kerken allang terrein verloren hebben.

Hedendaagse profetessen

Intussen zijn er natuurlijk gewoon heel veel vrouwen die kenmerken dragen van profetessen. Als het heet dat profeten in Israël de opdracht hadden het volk bij te brengen hoe het zedelijk had te leven, dan ken ik een vrouw, die onlangs, om met bisschop Simonis te spreken, een profetisch teken heeft afgegeven. Ik denk aan Jenny Schneider-van Egten, die als lid van de projectgroep *Godsdienst en Incest* in de januari-vergadering van de SOW-synode aan de synodeleden een machtsanalyse heeft uitgelegd. Zij wilde laten zien waar de macht zit bij seksueel misbruik. Het was de eerste keer dat kerkleiders zich op deze wijze door een vrouw lieten gezeggen. Als dat geen profetisch teken is.